

Укладач
Юрій ВИННИЧУК

**МІФИ ТА ЛЕГЕНДИ
УКРАЇНЦІВ**

Шкільна бібліотека української та світової літератури

Міфи та легенди українців

«Фолио»

2015

ББК 82.3(4УКР)

Міфи та легенди українців / «Фолио», 2015 — (Шкільна бібліотека української та світової літератури)

ISBN 978-966-03-5461-6

Як Господь створив землю, звідки пішли гори, як з'явилися на світ чоловік та жінка, звідкіля узялися зорі, грім та блискавка, як було засновано Київ, як помер Олег, як хрестилася княгиня Ольга... Міфи та легенди, зібрані відомим письменником-українознавцем Юрієм Винничуком, зберігають у народній пам'яті й передають майбутнім поколінням знання про історичне минуле українського народу, пояснюють причини виникнення різних явищ природи, а також навчають правил, яких має дотримуватися людина протягом усього свого життя.

ББК 82.3(4УКР)

ISBN 978-966-03-5461-6

, 2015

© Фолио, 2015

Содержание

Легенди про створення світу	6
Як архангел Михаїл Сатану закував	6
Земля	12
Звідки пішли гори	14
Як було створено чоловіка	15
Як було створено жінку	16
Як з'явилася коняка	17
Смерть	18
Потоп	19
Загибель велетнів	20
Звідки чорти взялися	22
Доля і недоля	23
Доля бідного брата	26
Злидні	29
Свята Неділя	30
Свята п'ятниця	31
Сонце і чорти	33
Сонцева хата	34
Зорі	38
Грім і блискавка	39
Звідки взялася кропива	41
Звідки взялися Петрові батоги, або ж Цикорій	43
Квітець в гостях у Березня	44
Дніпро і Десна	45
Птах Кук	46
Страхопуд	48
Морські люди	49
Святий Юрій та бідний вовк	50
Літописні легенди	53
Святий Андрій на київських горах	53
Заснування Києва	54
Обри й дуліби	55
Кінець ознакомительного фрагмента.	56

Міфи та легенди українців

© Ю. П. Винничук, укладання, 2015

© Л. П. Вировець, художнє оформлення, 2015

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2010

Легенди про створення світу

Як архангел Михаїл Сатану закував

Перше не було ні неба, ні землі, була тільки тьма і вода, змішана з землею, так неначе кваша, а Бог літав святим духом понад водою, котора шуміла піною. От раз Бог ходить по воді та бачить на ній бульбашку з піни, що ворухиться. Дихнув на неї і сказав:

– Нехай буде янгол.

І виліз з бульбашки маленький чорненький чоловічок з хвостом і ріжками, та тільки без крил. Бог дав цьому створінню ім'я Сатанаїл і двоє крил і мовив до нього:

– Літай так, як і я.

А янгол каже:

– Не можна, Господи.

Бог йому дав ще двоє крил і сказав:

– Літай.

– Не можна, Господи, – відказує янгол.

Бог йому дав ще двоє. От він і літає. Тоді Бог сотворив світ і дав янголу меч.

На другий день Бог сотворив небо. На третій день Бог каже до шестикрилого серафима:

– Пірни під воду, візьми жменю землі, скажи при цьому: «Во ім'я Господнє, іди, земле, зі мною», – і неси нагору до мене.

Сатанаїл пірнув на дно, взяв звідти жменю землі та й міркує собі: «Навіщо я казатиму «Во ім'я Господнє»? Хіба я чимось гірший від Бога?»

Ось він і каже:

– Во ім'я моє земля йде зі мною.

Випірнув нагору, глянув – а землі в жмені ні порошоків.

Бог і каже йому:

– От бачиш – хотів обдурити мене, не послухатися і вчинити по-своєму, та не вдалося, пірнай знову.

Сатанаїл знову пірнув на дно, набрав у жменю землі, затиснув її в кулак, проте все одно не сказав так, як велів йому Бог. Упертий, як усякий чорт, він і цього разу сказав по-своєму:

– Во ім'я моє іде земля зі мною.

Випірнув нагору, розняв кулак, дивиться – а землі знову нема ні порошоків.

Бог каже йому:

– Ти таки знову хотів учинити по-своєму і не слухаєшся мене. Однак твоя затія надаремна: нічого з того не буде. Пірнай утретє і кажи так, як тобі наказано.

Сатанаїл пірнув утретє, набрав у жменю землі й каже: «Во ім'я Господнє», – потім раптом спохопився та й міркує собі: «Перше земля вислизала в мене з кулака тому, що я легко тримав, тепер я її затисну так, що вже не вислизне». Та й знову сказав по-своєму: «Во ім'я моє іде земля зі мною». Випірнув нагору, дивиться – а землі знову нема, хоч він і затиснув її обома руками. Однак оскільки він, бравши землю, все ж пом'янув ім'я Боже, то в нього під нігтями лишилося трошки землі. Бог бачить, що і втретє Сатанаїл не виконав його повеління, і каже йому:

– Ні, видно, з тебе нічого доброго не буде, якщо ти не міг виконати навіть такої дрібниці. Нічого робити, виколупай ту землю, яка лишилася в тебе під нігтями, і давай її сюди, – досить буде і цієї.

Сатанаїл виколупав. Бог узяв ту землю, посипав її по воді, – і раптом з'явився на воді гарний пагорок, а на ньому – зелень і дерева. Бог присів із Сатанаїлом на цьому пагорку відпочити. Оскільки Бог почувався дуже втомленим, то приліг на траві і заснув.

Тоді Сатанаїла взяли заздрощі, чому він не такий дужий і могутній, як Бог. І вирішив він утопити Бога. Взяв Сатанаїл Бога на руки й хотів кинути у воду, – і раптом бачить диво: перед тим вода була від нього не далі як за крок, а тепер відійшла кроків на десять, а на її місці стала земля. Однак Сатанаїл не збентежився цим і побіг до води, щоб кинути в неї Бога. Та скільки він не біжить до неї, а вода від нього іде щораз далі й далі, і Сатанаїл ніяк не може добігти до неї. Біг він, біг – і раптом опинився якимось дивом на тому ж самому місці, звідки взяв Бога на руки. Глянув він ненароком убік і бачить, що вода від нього тут не далі, як за два кроки. Він давай туди бігти, аби таки втопити Бога. І раптом знову сталося те ж саме, що й першого разу: він біжить до води, а вона від нього відходить. Біг він, біг – і раптом знову опинився на колишньому місці.

Поклав він тоді Бога на землю й міркує: «Земля ця тоненька, як шкаралупа: от викопаю яму, прокопаюся до самої води та й кину туди Бога». Копав він, копав, аж поки зовсім не знемігся, – спітнів увесь і викопав глибоку яму, однак до води так і не докопався (от чому на світі Божому так багато землі, і от чому вона така груба: то її чорт набігав, бажаючи звести зі світу Бога). Тим часом Бог прокинувся та й каже:

– Ось бачиш тепер, який ти безсилий порівняно зі мною – нічого не можеш зробити зі мною, як не хотів би ти того: земля й вода скоряються мені – тому, хто їх створив, а не тобі. А в тому, що через тебе земля стала такою великою, нема ще лиха. Я населю її різними людьми і тварями, а яма, яку ти щойно викопав, знадобиться для тебе самого на пекло.

Потім Бог став населяти землю різними створіннями: відразу ж зіптив із землі людину, дмухнув на неї, – і вона стала ходити і розмовляти. Потім створив усіх інших живих тварей і звірів – усіх по парі, щоб вони могли плодитися. Після того Бог пішов на небо і забрав із собою Сатанаїла.

Чи довго, чи недовго жили вони на небі, тільки Сатанаїл так вислужився перед Богом, що Бог подарував йому золоту корону на голову.

Якось Богові треба було кудись піти на якийсь час, і він залишив на небі керувати всім Сатанаїла, наказавши йому, коли послати на землю дощ, коли вітер, коли град, коли тепло. А тоді додав:

– Якщо тобі самому сумно буде, то ось макітра з водою: умочиш у неї пальця, крапнеш – і з тієї краплі зробиться такий самий, як і ти, і тоді вже не сумуватимеш, тому що буде з ким розважитись.

Промовивши це, Бог пішов з неба. Щойно Він вийшов за ворота, Сатанаїл прожогом до макітри, умочив пальця, крапнув краплю води і бачить – справді з'явився достоту такий самий, як він. Тоді він став умочати у воду разом усі десять пальців і понастворював багато тисяч таких чоловічків. Робив він їх, робив доти, доки вистачило води, коли ж викрапав усю воду, дивиться – а чоловічків стільки, що світу Божого не видно. Тоді Сатанаїл міркує собі:

– Ось тепер я цар так цар, є в мене своє військо, є в мене свої слуги, є в мене своє царство. Тепер я вже нікого не боюсь і Бога на небо не пущу, а правуватиму тут сам.

І от Сатанаїл наказав своїм слугам, щоб вони ставили йому царський престол. Через якийсь час престол був готовий. Сатанаїл видряпався на престол, розсівся, наїжачився й каже до свого війська, щоб воно уважно стежило, коли Бог буде летіти назад на небо, і не пустило б Його. А Бог тим часом побував там, де Йому треба було, і летить назад на небо. Раптом бачить – на небі сила-силенна маленьких чоловічків, і кожне в Нього кидає – той каменем, той оцупком, той грязюкою, хто чим попало. А Сатанаїл нап'яв на голову подаровану йому Богом корону, сидить на престолі й орудує ними, щоб заступали Богу дорогу та не пускали Його на небо. Однак Бог усе ж злетів на небо і, дуже розгніваний на Сатанаїла, прокляв його, взяв жезл, штовхнув ним поставлений Сатанаїловими слугами престол – і той престол разом із Сатанаїлом і всіма його слугами звалився на землю.

Бог сказав:

– Амінь! – І кого цей «амінь» де застав у повітрі, коли він падав на землю і не встиг ще долетіти до неї, той і лишився висіти там до Страшного суду.

І нині, коли хтось із людей іде або їде і зачепить головою або чимось іншим всячого у повітрі слугу Сатанаїла, в ту ж хвилину в цю людину неодмінно й учепиться «блуд», і вона збочить з дороги. Ось чому ті, хто проходить чи проїздить, збиваються з дороги («блудять»). Проклятий і скинутий з неба Сатанаїл звідтоді ходить зі своїми слугами і чинить добрим людям зло. А Бог на небі замість Сатанаїла створив собі незліченну кількість гарненьких хлопчиків і назвав їх «янголами».

З-поміж усіх янголів Він особливо полюбив одного і дав йому ім'я Миха. Цьому Мисі Він звелів пильно стежити за Сатанаїлом і всіляко перешкоджати йому чинити людям зло. Ось і став Миха стежити за Сатанаїлом. Стежив, стежив, але успіху не досяг особливого, бо в Сатанаїла було шість крил, а в Михи лише двоє, через що Сатанаїл постійно втікав од Михи. Тоді Миха заявив Богові, що він нічого не може вдіяти із Сатанаїлом, тому що Сатанаїл, маючи шість крил, значно швидше літає і Миха не може впантувати за ним. При цьому Миха попросив Бога, щоб Бог відібрав подаровану Сатанаїлові золоту корону і віддав би її йому. Бог сказав на це Мисі:

– В такому разі вирушай на землю, розшукай Сатанаїла, потоваришуй із ним і запроси його у глибоке море купатися. Перед тим як купатиметесь, побийся об заклад, хто довше просидить під водою, і коли за третім уже разом Сатанаїл пірне, ти хутчіш виходь на берег, візьми Сатанаїлову корону і тікай на небо. А я тим часом заморожу море, так що поки Сатанаїл проб'ється з-під криги, ти встигнеш утекти з короною.

Миха вчинив так, як звелів йому Бог: вирушив на землю, розшукав Сатанаїла, потоваришував із ним, і стали жити обидва разом. Якось Миха запрошує Сатанаїла купатися і вибрав для цього найглибше море. Миха роздягся, роздягся також і Сатанаїл, зняв і корону й лишив її на березі. Купаються. Миха й каже Сатанаїлу:

– Ану, хто довше зможе пробути під водою – я чи ти?

Сатанаїл каже:

– Я.

А Миха каже:

– Я.

І ну сперечатися. Сатанаїл і рече:

– Та що тут сперечатись? Спробуймо негайно: пірнем обидва разом і побачимо, хто довше сидітиме у воді.

Пірнали. А Миха тільки-но сховав голову, як зразу ж і випірнув і дивиться, де Сатанаїл. Вода в морі прозора, як скло. І бачить він – сидить Сатанаїл на самому дні. Сидів він сидів та й став підійматися вгору. Тоді Миха швидесенько спустився на дно, сів і сидить. Сатанаїл випірнув, дивиться, а Миха ще сидить у воді. «Кепські справи, – таки він пересидів!» – подумав Сатанаїл.

А Миха випірнув та й каже:

– А що? Хто довше сидів у воді – га?

– Ну, давай ще раз! – каже Сатанаїл.

Пірнали знову. Сатанаїл опустився на дно, а Миха миттю випірнув і став дожидатися, коли Сатанаїл стане виринати, щоб тоді самому знов схватися у воду. І знову вчинив так само, як перше: тільки-но Сатанаїл став підійматися вгору, Миха пірнув і випірнув потім декількома хвилинами пізніше Сатанаїла.

Сатанаїл знову каже:

– Давай ще раз спробуємо. Якщо й цього разу ти мене пересидиш, то так уже й бути, тоді вже здамся – будь ти тоді в цьому ділі першим.

Пірнули. Сатанаїл знов опустився на дно, а Миха відразу ж випірнув, вийшов на берег, схопив свою одягу і Сатанаїлову корону й ходу на небо. А Бог наказав тоді морозу, щоб він заморозив те море на цілих три сажні. Сатанаїл сидів під водою, доки стало сили. Та ось уже не може довше сидіти. Він нагору... Коли це щось негаразд: крига не пускає. Він тоді знову на дно – та як уперся ногами, як підскочив, як ударив у кригу головою, то крига на всьому морі затріскотіла. Він удруге зробив те ж саме – крига тріско-тить на тому місці, де Сатанаїл ударив, тріскотить. Потріскалась, однак не ламається. Тоді Сатанаїл утретє вдарив з такою силою, що вискочив з-під криги просто нагору. Дивиться – Миха вже на середині шляху між небом і землею, мчить з його короною. Сатанаїл за ним навздогін, і оскільки в нього було шість крил, а в Михи всього лиш два, то він летів швидше, ніж Миха, і став того наздоганяти. От Сатанаїл уже зовсім недалеко, от-от наздожене Миху, та тут якраз на небі з'явився Бог і кинув Мисі величезний вогненний меч, мовлячи:

– Бери, захищайся!

Миха впіймав на льоту меча, а Сатанаїл уже біля нього, хоче забрати корону. Тоді Миха змахнув мечем і відрубав у Сатанаїла з одного боку три крила, а сам мерщій далі тікати. Сатанаїл, як підстрелений, з відрубаними крилами, отак каменем і полетів донизу й гепнувся на землю. Тоді Бог відокремив од імені Са-танаїла склад «іл» і додав його до імені янгола свого Михи, внаслідок чого Сатанаїла стали звати просто Сатана, а Миху – Михаїл.

З цього часу Сатана зробився найлютішим ворогом Михаїла і став вигадувати, як би захопити його і що б йому заподіяти, якій би карі піддати за те, що він його знедолив: відняв корону й відрубав крила. От Сатана викопав глибоку яму в землі й закопав у ту яму навмисне вилитий з цією метою величезний і грубий чавунний стовп, попримоблював до стовпа кілька ланцюгів: для шиї, для рук, для ніг – і так міцно все зробив, що якби кого прикути до того стовпа тими ланцюгами, то він би до кінця світу з них не вирвався.

Коли Сатана скінчив усі ці приготування, то вдягнув на себе ті ланцюги, прикував себе ними до стовпа й спробував, чи міцно стоїть стовп. Як смикнув Сатана, то земля здригнулася, а стовп і не похитнувся. Тоді Сатана зняв із себе ланцюги й каже:

– Коли потрапиш до моїх рук тепер, ненависний Михаїле, то не вирвешся більше від мене з цієї в'язниці! Як би там не було, а я все-таки тебе захоплю й засаджу сюди!

Коли дивиться, проходить повз нього якийсь старенький Дідок.

– Здорові були, паночку!

– Добридень, Діду!

– А що це ви спорудили, паночку?

– Тюрму таку, Діду.

– Яка ж це тюрма? Я щось не можу цього зрозуміти.

– Який же ти нездогадливий! Ходи-но, ставай сюди – я тебе закую, то й побачиш.

Дідок став. Сатана надів на нього всі ті ланцюги й позамикав. Та що Дідок був старенький і худенький, то він легко вивільнив з ланцюгів поступово то руку, то ногу, так що нічого не виходило. Тоді Сатана сказав:

– Виліжай лишень звідти, Діду, ти старий і дуже худий для цієї тюрми, а я її спорудив для такого славного козака, як сам. Дивись, як я влізу в кайдани, то на мені буде добре.

Сатана надів на себе кайдани, сам їх приладнав, позамикав і питає:

– А що, Діду, добре? Га?

– Амінь! – прорік Дід.

Ту ж мить все залізо злилося, скувалося до купи саме собою, й Сатана лишився в ньому вікувати до суду Божого. А Дідом тим був не хто інший, як Сам Бог.

Після цього бачить Сатана, що йому непереливки – в ту біду, яку готував для іншого, вскочив сам, – скликав усіх своїх слуг і наказав їм гризти залізо, щоб визволити його з неволі. І гризуть чорти те залізо цілий рік до Святого Великодня, вже залишається їм зовсім мало

гризти, аби визволити свого Люцифера, іноді бувають такі роки, що залишається прогризти не більше дюйма, та як тільки священик проголосить у церкві на Великдень: «Христос воскрес!» – в ту ж мить залізо, яке вони гризли, стає таким само грубим, як і було, – ніби наростає. Вони знову починають його гризти, гризуть, гризуть, – лишається тільки перекусити, та прийде Великдень, і воно знов удвічі наростає. Так воно собі йшлося з року в рік, так і нині ведеться.

Земля

Ото як задумав Господь сотворити світ, то і говорить до найстаршого ангела Сатанаїла:

– А що, – каже, – архангеле мій, ходімо творити світ!

– То ходімо, Боже! – каже Сатанаїл.

Ото вони й пішли над море, а море таке темне-темне – сказано: безодня! Ото Бог і каже до Сатанаїла:

– Бачиш, – каже, – отую безодню?

– Бачу, Боже!

– Іди ж, – каже, – у тую безодню на самеє дно та достань мені жменю піску. Гляди ж тільки, як будеш брати, то скажи про себе: «Беру тебе, земле, на ім'я Господнє».

– Добре, Боже!

Впірнув Сатанаїл у самую безодню над самий пісок, та й заздрісно йому стало.

– Ні, – каже, – Боже! Приточу я і своє ім'я, нехай буде разом і твоє, і моє.

І бере він той пісок та й каже:

– Беру тебе, земле, на ім'я Господнє і своє!

Сказав – сказав. Прийшлося виносити, а вода йому той пісок так і змиває. Той так затискає жменю, але де вже Бога ошукати! Заким вигулькнув із моря, так того піску як не було: геть вода змила!

– Не хитри, Сатанаїле, – каже Бог, – іди знову, та не приточуй свого ім'я!

Пішов знову Сатанаїл, але чорт чортом, – знову примовляє:

– Беру тебе, земле, на ім'я Господнє і своє, – і знову піску не стало.

Аж за третім разом сказав уже Сатанаїл:

– Беру тебе, земле, на ім'я Господнє.

І ото уже несе та й не стискає: так і несе на долоні, щоб то вода змила. Але дарма: як набрав повну руку, то так і виніс до Бога.

І взяв Господь той пісок, ходить по морі та й розсіває. А Сатанаїл давай облизувати руку: «Хоч трохи, – думає, – сховаю для себе, а потім, – думає собі, – землю збудую!» Ото Господь розсіяв.

– А що, – каже, – Сатанаїле, нема більше?

– А нема, Боже!

– То тра благословити! – каже Господь та й благословить землю на всі штири часті.

І як поблагословив, так тая земля і зачала рости.

Ото росте земля, а тая, що у чорта в роті, і собі росте. Далі так розрослася, що і губу розпирає. Бог і каже:

– Плюй, Сатанаїле!

Той і зачав плювати та харкати: то де плював, то там виростали гори, а де харкав, то там скали... От через що то у нас і земля нерівна! Воно ще, кажуть, що нібито ті скали та гори Бог знає доки б росли, а то Петро та Павло як заклили їх, то вони вже і не ростуть.

А ото вже Господь і каже до Сатанаїла:

– Тепер, – каже, – Сатанаїле, тільки б посвятити землю. Але нехай вона собі росте, а ми відпочиньмо.

– А добре, Боже! – каже Сатанаїл.

І лягли вони спочивати. Господь спить, а Сатанаїл і думає утопити Бога, щоб землю забрати. І ото підняв його та й біжить до моря. Спершу на полудень – біжить та й біжить, а моря нема, вдарився на північ – і там не видати, побивався на всі штири часті світа – нігде нема моря: звісно, земля уже так розрослася, що в самеє небо уперла краями, та й де вже там тее море! Бачить він, що нічого не вдіє, – несе Бога на те саме місце, та й сам коло него лягає.

Полежав трохи та й будить Бога:

– Вставай, – каже, – Боже, землю святити.

А Бог йому й каже:

– Не журись, Сатанаїле! Земля моя свячена! Освятив я її сеї ночі на всі штири боки!

Звідки пішли гори

Як Бог творив світ, то на самий перед сотворив небо. А потому ангелів, а потому звізди на небі, а потому місяць. Але звізди не світили. І наказав Бог ангелам, жеби звізди були світлі. А найстаршому, найбільшому ангелові сказав:

– На тобі грудку глини, іди на місяць і вержеш (кинеш) її там, бо там ще землі нема. З тої грудки буде земля. А як будеш метати, то скажеш: «Рости і множися на Божу славу». І там будуть церкви, і будуть люде мені пісню співати.

А він собі подумав, той ангел: «Що, все на Божу славу, а на мою нічого?» І повідає:

– Рости і множися на мою славу, а не на Божу.

А з того нічого не було, не виросла на місяці земля.

Приходить Господь Бог та й питає його:

– Метав-ис?

– Метав-им. На мою славу. А воно нічого не виросло.

Сотворитель світу каже:

– Все, теперка підемо оба метати. На тобі грудку глини, і я беру грудку глини. Я буду метати, і то буде на мою славу. А ти говори: «На Божу славу».

А він собі подумав: «Я не вержу. Але не маю де сховати, бо не маю одежі. Вержу собі в рот, під язик», – думає він, і заховав грудку під язиком.

А Господь метав і говорив:

– Множися і рости! Де є глина, там най росте.

І зачала глина рости ангелові в роті. А він, ангел, зачав випльовувати її. І наплював гір по всьому світу... Там, де глина впала, зробилися гори, а з слини – каміння. Тому такі гори суть на світі. Де є гори, то все той ангел наплював.

Як було створено чоловіка

Чоловіка, кажуть, виліпив Господь з глини і дав йому зовсім свою святую постать, на біду тільки зоставалась іще жменя глини. Де її подіти? Господь і приліпив межі ногами, а з тої жмені і зробилось грішнее тіло та й згубило чоловіка. Бо якби не воно, любенько жив би собі Адам у раю, – а то ні!

Прожив день та й засумувався: сказано, надійшла грішная думка. Але Господь все-таки не хоче дати йому жінки: «Лучче, – думає собі, – дам я йому приятеля, приятель все-таки лучче, як жінка». Ото й говорить до чоловіка:

– Не сумуй, Адаме! Стане, чого хочеш! Вмочи в росу мізинний палець та й стріпни перед собою, – то й приятель буде! Гляди ж тільки, – Господь каже, – не тріпай позад себе!

А Адам – чи забувся, чи що: вмочив цілу руку та як стріпне навідворіт! Так і з'явилося п'ять чортяків. Глянув Адам – та в ноги! А чортяки давай пазури вмочати та тріпати позад себе. То такого ж то їх намножилось, що аж небо тріщало.

Поглянув Господь, якого лиха наробив Адам, та й наказав своїм ангелам усіх чортів із неба позганяти. То як посипались із неба тії чорти, то де которий Бога спом'янув, то там і остався: которий на небі – на небі зостався, которий на землі – на землі остався, а которий у повітрі – у повітрі зостався.

Але все чорти чортами. Ті, що на землі, підтинають чоловіка. Ті, що під небом, дрочаться з Богом, за то їх Господь побиває своїм громом. Буває так, що чорт сховається часами за християнина, то Господь і християнина убиває громом, але за то йому гріхи відпускає, а часами чорт ховається в землю, то громова стріла і в землі його побиває, але через сім літ громова стріла виходить із землі, і кажуть, що вона помагає від кольки. А ті чортяки, що на самім небі, ті кожного вечора світять на небі свої смолянії свічки, але ангели ходять з мечами та й зганяють їх із неба. І летить чорт із неба, як ясна пасмужка, і скільки раз християнин скаже «амінь» – на стільки сажнів він залітає в землю, а як часами ніхто не скаже, то він по землі так і розіллється смолою.

Як було створено жінку

Ото Господь ізнов приходить до Адама та й каже:

– А що, Адаме? Либонь, тобі жінки треба?

Адам поглянув, тільки облизався.

– Та вже нічого з тобою робити, – каже Господь, – треба тобі й жінку дати!

І наслав на нього сон, виламав у него лівее ребро, а з того ребра і сталася жінка. І не натішився Адам, як побачив жінку, але живо переконався, що де чорт не може, там бабу пішло. Там десь у раю були такі яблука, що Бог наказав їх їсти. Жінка як заглянула, то й причепилася до чоловіка:

– Дай та дай!

Адам і каже, що не можна, а вона:

– То так ти мене, – каже, – любиш, що жалієш і яблучка для мене!

Адам і каже:

– Їж уже, коли хочеш, тільки хоч мене до гріха не доводь!

Але де вже жінка та до чого не доведе! Як із'їла сама, так і зачала припрошати чоловіка. Що вже він не відмовлявся, але мусив скоритися! Ото вже їсть і чоловік. Тільки що ковтає, аж надходить Господь! Так теє яблуко в горлі й осталося, – і тепер воно на горлі у всякого чоловіка.

Подивився Господь і зараз дає Адамові лопату і жменю насіння та й каже до него:

– Отак, Адаме: не хотів-єсь шануватись, так тепер кровавим потом іди дороблятися хліба!

Та й вигнав його із раю аж на саму землю.

Як з'явилася коняка

Ото засіяв Адам, запрягся в борону та й волочить. І так-то йому тяжко тую борону тягнути, а чорт іззаду сидить на бороні та й сміється...

І поглянув Господь та й каже до свого ангела:

– Бачиш, – каже, – того чорта на Адамовій бороні?

– Бачу, – каже.

– Піди ж, – каже, – та зроби з того чорта коняку для Адама!

Ото ангел і пішов, та як закинув на чорта оброть, то так з него і сталася коняка. Тоді ангел і каже до Адама:

– Розпрягайся, чоловіче, та запрягай коня! Господь дає тобі худобину!

Ото з тої коняки і почалися наші коні.

Смерть

Жиє собі Адам. Ото вже його Господь і діточками поблагословив, така-то йому втіха та радість, що, здається, вічно хотів би жити, а до того ще й здоров'я йому служило. Ото й говорить Адам до Бога:

– Боже, Боже! Не умру я, бо я сильний чоловік!

– Сильний ти, сильний, – говорить йому Бог, – а все-таки умерти мусиш! Заболить у тебе голова, защемлять руки, заломить тобі ноги, і ти таки умреш.

Не вірив Адам, поки був молодий, а прийшла пора – мусив повірити. Розболілась голова, розщемілись кості, – сказано, у старого. Бачить Адам, що недалеко до смерті, та й каже до свого сина:

– Сину, – каже, – сину! Піди, – каже, – до раю та принеси мені звідти золотого яблучка, бо отеє вже находити на мене остатня година!

Пішов син до раю, але замість яблучка приніс тільки прута, яким Бог Адама виганяв із раю. Адам і казав зробити з него три обручі і положити на голову. Але де вже від смерті та що pomoже! Воно-то голова ніби й перестала боліти, а вмерти все-таки вмер. І як умер він із тими обручами, так його з ними і поховали, і ото з тих обручів і виросло три дерева – кипарис, кедрина і треблаженне древо.

Потоп

Одного часу задумав Господь затопити землю і витопити всіх людей, які тільки були, та й каже до їдного святого чоловіка:

– Роби ти, – каже, – корабель, святий чоловіче, бо я хочу землю затопити!..

От той чоловік і зачав робити корабель: теше стовпи, пилить дошки, – сказано, щоб усе до міри було. А чорт, як на збитки, прийде уночі та й усю його працю переробить не до міри: там надрубає, там надпилить, там переструже, так що ані способу разом поскладати. А чоловік бідний нічого й не знає: все теше та й теше, а тих і не зміряє...

Аж Господь ізнов говорить до него:

– Складай, праведниче, корабель! Взавтра потоп буде!

Ото і кидає він тесати та пилити, зачинає складати... Але що візьме – усе не до міри: то тонке, а то коротке... Що тут робити у світі Божому? А взавтра потоп! Заламав він руки та й стоїть над дошками. А Бог йому і говорить з неба:

– Не журися, чоловіче мій! Що довше, те стули, і буде коротке, а що коротке – натягни, то й буде довге, та кінчай живо корабель, бо узавтра потоп!

Тільки скінчив він корабель, аж земля і зачала в морі потопати. Злітаються пташки, збігаються звірі, а той відбирає зі всього по парі і впускає в корабель, їден тільки сильний птах-носорожець не хотів іти в корабель, за те його і покарав Господь, щоб він не гордив зі своєї сили...

Ото упірнула земля. Пливе корабель, пливе і носорожець, а птахи, бідні птахи, так і кричать, так і б'ються в повітрі. Уже, бідні, і із сили спадають, нігде відпочити, – а носорожець пливе собі, і ріг його, як віха, стирчить над водою. От ті птахи і сідають на той ріг, сідають та й сідають, а носорожець тримає. Далі не витримав та так і впірнув головою в воду. Птахи позлітали та й знову сідають, а носорожець ізнов у воду головою. І злітали, і сідали, аж поки зовсім не втопили носорожця. Ото ж то тепер і пропали носорожці з корінням і насінням.

Загибель велетнів

Після того як розмножились сини людські, в них народилися вродливі доньки. І коли сини неба, янголи, побачили їх, то, зачаровані ними, сказали один одному: виберемо собі дружин з племені людей і народимо дітей. Головний ватаг янголів Саміяз на чолі двохсот соратників піднявся на гору Арадїс. Крім нього ватагами були Уракабарамеель, Акібеель, Таміель, Рамуель, Данель, Езекеель, Саракуял, Азаель, Армерс, Батрааль, Ана-не, Заребе, Самсареель, Ертаель, Турель, Йоміаель, Аразеаль... Від парування цих янголів із людськими доньками народилися велетні.

Вони були тридцять ліктів (приблизно десять метрів) завбільшки, підпирали головами попід чорні хмари і переступали гори і долини. Як переступав дуба й уколвся в ногу, взяв найгрубшого дуба одною рукою і викинув з землі і казав, що в бодрі уколів! Один другому з руки в руку через Дністер і через Дунай сокиру подавав.

Але тих людей уже тепер по потопі нема ніде. Як мав бути потоп, то ся явили середнього роду люди й орали на полі плугом. А велет ішов з далекої дороги додому і взяв на одну долоню штири воли з плугом і двох орачів та приніс додому і показав мамі:

– Ади, мамо, які там на полі хробачки риють.

А мама казала:

– Віднеси, сину, назад там, відкіль узяв, бо то після нас будуть такі люди. А після середнього роду настане черга на третій рід людей. І вони будуть такі завеликі, як з кукурудзи качанки, що будуть дванадцять їх у одній печі молотити, а як здибле чоловік середнього роду таких маленьких людей, то також збере на долоню і принесе мамі на показ.

Велети насипали вали й високі могили в українських степах. Племя первісних велетнів було могутнім і невірноваженим.

Велети пожирали все, що виростили люди, і незабаром харчів забракло. Вони стали кидатись на усе живе, пожираючи сире м'ясо і п'ючи кров. Від грішних янголів люди перейняли і багато корисного, і не менше шкідливого. Азазіель навчав людей робити мечі, ножі та іншу зброю, панцирі, дзеркала, браслети й різні прикраси; навчив підводити брови, використовувати коштовне каміння, а тому люди дуже розбестилися. Амазак навчив чаклунства і чарування та відкрив силу і властивості коріння. Армерс навчив, як боронитися перед чарами. Варкаял навчив читати зорі, Акібеель – уживати магичні знаки, Таміель навчив астрономії, Арарадель – пізнавати обергання місяця.

Але злочини велетнів врешті обурили людей настільки, що ті піднесли свій голос, і голос їхній дійшов до неба. Тоді Михаїл, Гавриїл, Рафаїл, Суриїл та Уриїл поглянули на землю й побачили потоки крові і всякі злочинства. Янголи сповістили Всевишнього про те, що вчинили грішні янголи.

– Вся земля, – оповідали вони, – наповнилась кров'ю й нечестям. І ось, душі померлих волають, і волення їхнє доходить до врат неба... Люди не можуть врятуватися від нечестя, яке паплюжить лик землі. Ти знаєш про всі справи ще до їхнього початку, Ти все знаєш, що вони вчинили, і Ти нічого не кажеш нам: що ми маємо вчинити з ними за такі беззаконня?

Бог розгнівався на них за те, що вони забули Його закон і жили в розпусті, сварилися між собою, проливали кров, як воду, і вирішив знищити їх до пня. Тоді Він послав Арсаєла до сина Ламеха.

– Сповісти йому, – сказав Він, – від Мого імені про те, що гряде велика руїна, бо вся земля загине, води потоку розіллються всією землею, і все живе загине. Але ти вкажи йому, як він може врятуватися, і повідай йому, що рід його розповсюдиться по всій землі.

Потім Господь звернувся до Рафаїла:

– Зв'яжи Азازیєля і кинь його в п'ятьму, і прожени в пустелю, що розташована в Дудаелі, пошли на нього дощ з важкого й гострого каміння; оточи його п'ятьмою... Хай він ніколи не бачить світла, і коли надійде день суду, накажи ввергнути його в полум'я.

Потім Господь прорік до Гавриїла:

– Піди до злих і розбещених синів перелюбства, винищи покоління сторожів із середовища людей, озброй їх один проти одного, нехай вони загинуть від своїх власних рук, дні їхні скоро скінчаться.

Відтак Господь прорік до Михаїла:

– Піди і сповісти Саміаза про кару, яка чекає на нього і всіх, хто чинив злочини та жив у нечистоті. Зв'яжи їх під землею на сімдесят родів до дня суду й руйнування, до останнього вселюд-ного суду. Тоді вони будуть кинуті в провалля вогненні на муки й залишені там на цілу вічність. Вигуби всі душі, віддані нечестивим насолодам, винищ покоління сторожів, бо вони пригноблювали синів людських, вимори усіх гнобителів, знищ усяке лиходійство.

Натомість люди праведні отримали від Господа обітницю й нагороди.

За іншою легендою, Бог довго думав, як знищити велетнів, але нічого придумати не міг. Тоді Він порадився з царем «іншої землі». А цар цей ім'ям Азazel був двоголовим велетнем. Він порадив Богові наслати такий потоп, щоб вода залила всю землю, окрім однієї високої могили, яку цар лишив собі для порятунку.

Бог послухався тієї поради, і велетні були потоплені. Загинули також двоголові люди інших земель, лишився живим тільки їхній цар, що був на могилі. Він спав під час потопу, а коли прокинувся, то побачив, що залишився всього з однією лиш головою: Бог покарав його за те, що він дав таку жорстоку раду для винищення своїх братів. Від цього царя пішов рід людський, але вже звичайного зросту.

Звідки чорти взялися

Сотворив Господь світ і зробив усе зовсім як треба, тільки треба було ще світ перехрестити.

– Як би то нам перехрестити світ? – каже Господь.

– Я знаю як, – каже святий Петро.

– Ну, роби, як собі знаєш.

Святий Петро закликав до себе чорта та й каже до нього:

– Вези мене до тої води, що бачиш перед собою, а я тобі за те зроблю все, що ти хочеш.

– Добре, – каже чорт, – завезу тебе, тільки нароби мені помічників, бо я сам не можу управитись у світі.

Святий Петро обіцяв йому наробити помічників, і чорт взяв його на плечі і потащив. Але вони заїхали на самий край світа, а води нема. Тільки вода показалася в тій стороні, звідкіль вони виїхали, чорт завернувся та й іде назад; але, проїхавши знову увесь світ поперек, – води не знайшли, тільки побачили воду на правій стороні світа. Чорт уже не знає, що йому і робити, так змучився, але мусить їхати. Приїхавши на правий край світа, знову не знайшли води, тільки щось біліє перед ними, ніби вода. Чорт знову йде, але як доїхав до кінця світа, святий Петро каже:

– Досить, уже ми світ перехрестили, тепер я тобі скажу, як маєш помічників собі наробити: встань рано в суботу, візьми води та і бризкай назад себе: скільки буде поза тобою бризків, стільки буде чортів.

Чорт зробив теє, і з тої пори на світі робиться гірше та й гірше, бо чортів робиться більше та й більше.

А найкраще зробив би святий Петро, якби одурив чорта, бо одурити таку погань – нема гріха.

Доля і недоля

Було два брати – багатий і бідний. От попросився бідний брат до багатого пшеницю жати. Жне він день, жне другий. Увечері першого дня господиня пішла додому зварити дітям вечерю, а він цілу ніч жне собі. Коли чує – хтось збирає колосся, снопи складає, соломною шелестить. Думав – чи ж не краде хто? На ранок дивиться – все ціле. Увечері другого дня знову господиня пішла додому зварити дітям вечерю, а він жне собі вночі та жне. Знову чує – братова Доля (то була вона) збирає колосся і підтикає їх під копи. Він тоді впав на землю й лежить. Господині, між тим, нічого не сказав. На третю ніч хазайка кличе його з собою вечеряти:

– Хоч кулешику поїси – все ж у роті м'якше стане.

Але він не пішов: «Потерплю, – міркує собі, – спитаю, що воно таке ходить...». Знову щось іде, збирає колосся, переносить снопи.

– Ну, скажи правду, що ти таке: чи погане, чи добре? Хто ти? – питає бідний брат.

– Я – братова Доля; ти хоч перервись, та все'дно нічого не буде з цього діла; він же п'є, гуляє, а я за нього працюю.

– Де ж моя Доля?

– Під колодою лежить гола.

– А як мені дійти до неї?

– Іди, а як побачиш, що лежить гола під колодою, то і є твоя Доля.

Пішов він і знайшов.

– Доле моя, Доле! Чого це ти лежиш, чому нічого не робиш? Лежиш усе – ні попереду тебе, ні позаду тебе нічого нема: чим ти займатимешся?

– Я хочу сидіти за прилавком.

– Як же ти сидітимеш за прилавком?

– Попроси в брата 50 копійок або карбованця, накупи стрічок і хрестиків – то я торгуватиму.

Пішов він до брата; а брат п'є та гуляє – знати його не хоче.

– Позич мені, брате, одного карбованця.

– Коли ж ти віддаси? Де ти візьмеш?

Бідний повалився йому в ноги.

– Та позич уже, – сказали ті, що гуляли з багатим.

Позичив. Накупив тоді бідний брат стрічок і хрестиків – і мав зиск; накупив більше, додав хусточок – і знов узяв бариш. Вирішив він після того торгувати різним дрібним крамом, придбав конячину. Коли він їхав до міста за крамом, хлопчакі почали насміхатися з нього і ну кидати камінці у прив'язану позад візка скриньку. Приїхав він у місто, подивився, а в скриньці – коштовне каміння... Поніс він скарб государю імператору, а той звелів відсипати йому грошей стільки, скільки коштувало те каміння. І став він з того часу багатієм.

Доля бідного брата

Жили собі колись два брати – один бідний, а другий багатий; у бідного були діти, а в багатого їх не було; до всього ж цього – бідний був ще й калікою. Брати жили разом. Тільки раз багатий брат і каже бідному: «Яка користь мені з того, що я годуватиму твоїх дітей?» Взяв і відділив його: дав йому одного куцого бика, а більше нічого. Продав бідний того бика, збудував хижку й живе собі, бідуючи. А брат його насіяв пшениці десяти двадцять, а може, й тридцять. Надходять жнива. Бідний і каже своєму синові: «Ходімо, синку, наймемось до дядька: може, нажнемо яку десятину пшениці». Найнялись вони карбованців за п'ять чи там за шість. Цілий тиждень косили вони на тій десятині, тому що, відомо, – той каліка, а те ще мале. Ну, й було, отож, так: сьогодні субота, а завтра неділя; косили вони цілий день, нічого не ївши, а ввечері батько й каже:

– Ходімо, синку, до дядька: чи не дасть він нам повечеряти, своїм же робітникам він варить їсти, – може, й нам дасть чого-небудь.

Пішли. Багатий брат питає:

– А що – скінчив уже з десятиною?

– Та скосив, – відповідає, – у снопи пов'язав, тільки не позносив.

– Е-е, – каже багатий брат, – це вже не робота! Зараз же складай у копи!

І не дав їм їсти. Заплакав бідний брат і пішов із сином на цілу ніч складати снопи, хоч з ранку самого не мали вони в роті ні росинки, ні макового зернятка. Носили вони так доти, що ось-ось уже й світатиме. Позносили, нарешті, все. Батько й каже тоді: «Приляжмо, синку, та хоч відпочинемо трохи: дядько твій – спасибі йому – нагодував нас». Дитина, звичайно, натомилась, упала й миттю заснула; а батько обіперся на лікоть та й давай тужити, що нічого їсти ні йому, ні дітям. Дивиться, нивою, де він косив, ходить простоволоса жінка в білій сорочці. Бідний брат і міркує:

– Господи! Хто ж це такий ходить, що нібито боїться до мене підійти? Ану запитаю – що воно таке?.. Слухай! Хто ти?

– А я, – каже, – Доля твого брата.

– Що ж ти тут блукаєш?

– А збираю колосся і в снопи їх втикаю, щоб жоден не пропав.

«Ех, Господи! – подумав бідний брат. – Як би мені впіймати її та дізнатись, де моя Доля?»

Підкликав він до себе братаву Долю та й схопив її.

– Доле мого брата! Скажи мені, де ж моя Доля?

– Е! Та ти хіба впіймаєш свою Долю? Твоя Доля – бути купцем.

– То скажи, як знайти мені свою Долю?

– А ось як, – каже. – Вставай зараз, іди хутчіше додому та поквася, не гаючись, до міста, аби ще до ранку ти був там. І стринуться тобі три «панночки» – дві в однаковісінських сукнях, а третя – в іншій. Коли вони йтимуть, попереду їх гратиме музика, а вони танцюватимуть; і ось та, третя, і є твоя Доля. Ти стань позаду цієї «панночки» та вдар її так, щоб вона впала на землю.

Приходить бідний каліка до міста. І справді – все так і є, як казала йому братова Доля.

– Господи милостивий! Я й тепер нещасний, а що ж зі мною буде, як я вдарю таку пані? Доведеться жити в дядьковій хаті (у в'язниці)!.. Ех, нехай буде, що буде! – сказав він та й двигнув що було сили панночку по вуху! Вона впала, озирнулась і каже:

– Е! Знайшов-таки ти мене тут! Ти думав, я нивою ходитиму та колосся збиратиму? Ні, я купцюю!

Взяла вона тоді його й повела до себе. А в неї було дві величезні крамниці з товарами. Вона його гарно вбрала, тому що він був геть обшарпаний; наділа на нього нові чоботи і весь одяг, а тоді заходилася навчати його:

– Тепер у нас у місті продають з публічного торгу в одного купця два будинки. Поснідаємо зараз та й підемо туди, бо треба поспішати на аукціон. Тільки дивись – виступлять два купці та й почнуть торгувати, а ти виступиш третім. Питатимуть: «Хто що дає за ці два будинки?» Ти не озивайся, мовчи – нехай ті купці свою ціну складають. Один дає дві тисячі, другий – чотири, а як вигукнуть утрете: «Хто більше?» – то ти тоді вже тільки набавляй.

Поїхали на аукціон, і він купив ті два будинки. Прожив у місті років зо три, а може, й чотири, і було вже зовсім забув про жінку й дітей. Та от якось згадав і звелів кучерові, щоб той запряг коней; сів, поїхав у своє село й зупинився біля своєї халупки.

– Піди, – каже кучерові, – спитай, чи не пустять нас переночувати?

А слід сказати, що коли він їхав з міста, то набрав з собою всіляких напоїв та наїдків, бо добре знав, що жінка не ївши сидить вдома. Набрал і одяжі дітям. Кучер, коли послав його господар, підбіг до халупки й питає:

– А що – господар удома?

– Не те, що не вдома, а хтозна, чи й живий на світі: вже чотири роки, як його вбили чи зарізали.

– А чи не впустиш ти нас, господине, переночувати?

– Чого ж не впустити? Ночуйте!..

Купець потім і питає, чи нема в неї чого повечеряти.

– І-і! – відповіла хазяйка. – Сама сиджу не ївши й діти мої голодні!

Скільки купець не розмовляв з нею, а вона так і не впізнала його. Послав купець кучера ставити самовар, той ставив – не ставив, а самовар уже кипить. Посадив купець кучера за стіл, посадив і хазяйку з дітьми, – а вже скільки він цукру того понакладав у чашки, то і – Господи! Випили вони чай. Хазяйка вже так дякує купцеві, так дякує:

– Хоч у душі, – каже, – посолодшало, а то діти зовсім було попухли не ївши.

Посиділи потім, погомоніли. Купець звелів кучеру внести всі напої та наїдки. Повечеряли. Хазяйка й діти дякують купцю, чолом б'ють у ноги за те, що напоїв і нагодував їх. А він і каже:

– Ні, хазяйко, цим лише від мене не відбудешся – я ще з тобою спати ляжу.

– Ні, ні, пане, – відповідає хазяйка, – цього вже ніяк не можна, бо як коли-небудь повернеться мій чоловік і дізнається про те, то він мене потовче.

– Невже ти справді не хочеш відмовитися від свого чоловіка? – спитав купець. – Якщо так, то я знайду собі й кращу за тебе.

– Хіба мій чоловік такий, як ви? Мій чоловік бідний і вбогий, та ще й каліка до того ж, а ви – пан.

Давай тоді купець показувати різні прикмети, поки жінка, нарешті, не впізнала його; а коли впізнала, він гарно вбрав дітей і каже синові, з яким колись косив у свого брата:

– Нумо, збігай, синку, до свого дядька, котрий не дав нам і кусня хліба, коли косили в нього. Скучив я за ним – побачитись хочу.

А було це вночі. Побіг хлопчак до дядькової хати й гукає:

– Дядю!

– А що?

– Ходіть до нас!

– А що там у вас?

– Приїхав батько в бричці, тройкою коней!

– Хіба що батьковою? – сміється дядько, та все ж пішов. Приходить, привітався – не впізнає брата в купцеві.

– Невже ти мене не впізнаєш? – питає купець.

– Як же я можу впізнати тебе, коли ти раніше був тяжким злидарем, а тепер став таким багатієм?

Упізнали, нарешті, один одного й давай тоді пити та гуляти. От і почав багатий брат випитувати, як той розбагатів. Купець розповів йому про свою Долю. Тоді брати розпрощалися; купець забрав дітей і жінку і переїхав з ними жити до міста. І нині вони живуть у Бердянську.

Злидні

Водному селі жив чоловік – здається, й роботящий, однак весь час діло в нього не йшло на лад: б'ється, як риба об лід, а ніяк не може вибитися з убозтва. Якось він замислився: «Що за притчина така, що я ніяк не розживуся? Невже мене Злидні обсіли?» А йому хтось та й відповідає: «Бо й справді обсіли, і скільки б ти не бився, не розбагатієш, доки ми будемо в тебе».

Чоловік був не дурень. Розкинув трохи думками туди й сюди та й питає:

– Та хіба вас багато в мене розвелось?

– Багато, – озвалося те ж саме.

– А чому ж вас не видно? – знов питається.

– Це ми такі маленькі, що нас ніхто не бачить.

– Де ж ви поміщаєтесь?

– Та ми будь-де можемо бути.

Саме тоді чоловікові схотілося понюхати тютюну, і він відкрив ріжок.

– А ось тут, у ріжку, вміститесь? – питає.

– Аякже! – відгукнулось те, і вмить почувся голос з ріжка: – Ось ми вже всі в ріжку!

Чоловік швидко заткнув ріжок закладкою, а далі гайда до занедбаного млина і поклав ріжок під вал. Відразу ж після цього все в чоловіка пішло чудово: чи сам зробить, чи іншим накаже що робити, – все йому вдається. З'явився в нього достаток, а там і багатство.

В тому ж селі жив великий багатій, та тільки такий заздрісний, що й Боже ти мій! Він страшенно ремствував і досадував, як, бувало, розживеться хтось інший. Особливо ж злостився він з приводу того, що недавній злидар раптом наздоганяє його в маєтності. Довго сушив він голову, аби відгадати, як це бідняк так швидко розбагатів, та нічого не міг придумати. От він і підійшов до колишнього бідняка жартом та й вивідав, нарешті, від нього самого, чому той багатіє. А вивідавши усе, заздрісний багатій дістався до того млина, де бідняк сховав ріжок із Злиднями, вийняв його з-під вала й випустив Злиднів на волю. Багатій думав, що Злидні знову повернуться до бідняка; однак вони побоялись повернутися до свого колишнього господаря, який міг знову зле позбиткуватися над ними, та й пішли до заздрісного багатія, на нове місце. Звідтоді багатієві все як ножем відтяло: в усьому він став зазнавати збитків, і невдовзі статок його пішов прахом. Худоба виздохала, коней покрали, вівці попропадали; хліб перестав родити; а врешті-решт пожежа зовсім знищила все подвір'я, й тік, і клуню, і заздрісний багатій став таким само бідняком, в якого раніше оселилися Злидні. Покаявся він тоді, та було вже пізно: лихо не минулось. Одна лиш утіха й лишилася в нього – розповідати людям, через що скоїлося з ним таке лихо. Частенько він тоді казав іншим: «Кайтесь на мені й не мисліть нікому зла, а найгірш із заздрості».

Свята Неділя

Ми тому не працюємо в неділю, що Бог подарував цей день Неділі і при тому сказав: «На тобі цей день, тільки дивися ж сама, щоб люди тоді не працювали». Неділя подякувала Богові. А спочатку, кажуть, люди працювали і в Неділю, та було це дуже давно, а тепер припиняють працювати вже в суботу ввечері, після заходу сонця, тому що Свята Неділенька покарає так, що й Господи!

Якось їхали дорогою два чоловіки, і заїхали вони до одного села. Хотіли було розпитати, як їхати далі, та ніде не видно було ні душі. Аж от дивляться – в хаті світиться. Ось один другому та й каже:

– Ти лишайся біля воза, а я піду розпитаю про дорогу й запалю люльку.

Підходить він під вікно, коли бачить – стоїть верстак, за ним сидить молодиця і тче, а всі решта сплять – хто на лаві, хто на печі, хто на долівці. Стоїть він під вікном – чекає, що з усього цього вийде? Коли входить до хати хороша-прехороша панна, та така ж гарна, як сонечко святее: червона та ясна, і питає молодицю:

– Що ти, – каже, – жінко добра, робиш?

– Та ось лишилося трошки доткати полотна, то я хочу скінчити, щоб воно не валялось.

– А хіба тобі не буде для цього понеділка?

– Та буде й понеділок, тільки я вже поспішаю скінчити, щоб воно не валялось.

– Ну, ти закінчуй, а я зачекаю.

А чоловік усе стовбичить під вікном, дивиться, що буде. Ось молодиця закінчила ткати, взяла ножа й хотіла відрізати.

– Дай, – каже панна, – я тобі відріжу, а ти потримай.

– Добре, – каже молодиця. Взяла полотно і тримає. А Неділя взяла ніж, пообтинала їй шкіру на руках, – а тій і не боляче зовсім – здається, ніби панна крає полотно. Тоді Неділя кинула ніж, здерла з молодиці шкіру, повісила її на верстаті й каже:

– Ось тобі за те, щоб ти не працювала, коли зайде неділя.

Чоловік той страшенно злякався, побіг чимскоріш до воза, і вони з товаришем відразу ж поїхали далі. Підїхали до корчми і спинилися ночувати. Прокинувся він другого дня й розповідає:

– Чи снилося мені, а чи бачив це я насправді, сам не знаю... – І розповів по порядку все, що він бачив учора. Зібрались люди, пішли до тієї хати, дивляться, коли на верстаті справді висить шкіра, а обдерте тіло лежить на долівці. Тоді той чоловік сказав, що це Неділя покарала молодицю за те, що та працювала. З того часу люди покинули працювати в неділю.

Свята п'ятниця

Найголовніша робота, яку суворо заборонено в п'ятницю і ввечері проти п'ятниці, – прядіння. Жінці, котра пряде у п'ятницю, на тому світі «пробивають горло клоччям», а на цьому світі в неї не родитимуть коноплі, які, до того ж, випиватимуть горобці.

Сиділа якось одна дівчина під п'ятницю і прядла. Коли чує – «щось» підходить під вікно.

– А ти, дівко, прядеш?

– Пряду, – відповідає.

Вона (П'ятниця) раптом як кине у вікно горстку веретен та й каже:

– На ж тобі ці веретена: щоб ти їх до світанку всі запряла; а коли не запрядеш, – каже, – то не житимеш більше на світі! – І пішла собі.

Дівчина злякалась. «Що ж мені в світі Божому робити тепер?» – гадає собі, тому що як швидко не пряди, а більше двох чи трьох веретен не напрядеш. Між тим П'ятниця шпурнула їй штук двадцять веретен. Що тут робити? Взяла вона, та на одне веретено нитку напряла, на друге нитку, на третє... аби пошвидше, тоді викинула всі їх за вікно та й зачинилася. Трохи згодом П'ятниця знову підходить до вікна.

– А, – каже, – здогадалася, зрозуміла, що зробити; щастя твоє! Десь ловко навчилася, а то інакше – не жити б тобі більше на світі; знала б ти, як прясти проти п'ятниці!

Дівчина від жаху так і впала ницьма.

В одного чоловіка було три невістки. Одна з них цілий рік нездужала і дала обітницю нічого не робити в п'ятницю – так само, як у неділю. Інші дві невістки почали сміятися з неї за те, що вона нічого не робить по п'ятницях. Якось у п'ятницю одна з них пішла воду носити, а друга стала мички микати, третя ж, котра дала обітницю, сіла собі на печі й сидить. Ось перша змикала ціле повісмо, причому – ні з того ні з сього – в неї заболіла голова, і вона заснула; друга п'ять разів принесла води. Раптом до хати входить дівчина, сама П'ятниця, заглянула на пічку і каже тій, котра нічого не робила:

– Ти нікому нічого не розповіси?

– Ні.

– Дивися ж, що я робитиму, і наказуй усім, щоб по п'ятницях не працювали.

Тоді взяла голову тієї невістки, котра змикала повісьмо конопель, розколола її, зняла череп, геть-чисто всю кострицю всипала в голову, після чого зшила її шовком, як вона раніш була. Дівчина пішла з хати, а невістка та прокинулася і все хапається за голову: надто вже вона розболілася в неї. Невістка, котра нічого не робила, всміхнулася при цьому.

– Чому ти смієшся? Це ти мені наврочила за те, що я багато мичок намикала! Сама, либонь – Свята Явдоха (Євдокія), сидиш собі на печі, нічого не робиш!

Вона з тієї пори захворіла, а третя невістка все лиш посміюється, однак таємниці не розкриває. Возили хвору і до лікарів уже – ніхто не допомагає, і вона так промучилась цілий рік, що хоч помирай. Раптом третій невістці, яка не працювала по п'ятницях, являється якось уві сні Свята П'ятниця і каже:

– Скажи хворій, щоб вона дала таку обітницю: хай поститься п'ятнадцять п'ятниць і найме п'ятнадцять молебнів у п'яти церквах, – тоді вона одужає.

Вона розповіла все хворій, але та не звернула на це ніякої уваги. Тоді П'ятниця явилася до неї самої уві сні і каже:

– А чи знаєш, що є у твоїй голові?

– Не знаю.

– А хочеш знати?

– Хочу.

– Якщо не хочеш діла сполнять, то помреш, залишиш сиротами дітей.

– Виконаю діло, – пообіцяла тоді хвора.

П'ятниця сказала:

– Висякайся на землю!

Сякнула вона – і з носа почала випадати костриця.

– Дивись, що в твоїй голові!

Хвора впала на коліна; тоді почала поститися і молитися. Знову явилась П'ятниця, наслала на неї глибокий сон, розпорола голову, вимила, вичистила, зцілила, а кострицю всю склала на купку. Хвора прокинулася, розплющила очі, глянула, а перед нею лежить уся костриця, яку вона намикала з мичок.

– Більше не чинитимеш так? – спитала П'ятниця.

Хвора зареклася так робити.

Сонце і чорти

Колись на «сході сонця» жила надзвичайна красуня – «панна», а тільки-но, бувало, сонце сходить, «панна» його виміє, гарненько витре – ось чому сонце раніше світило значно яскравіше, ніж тепер.

Сонце, заходячи, опускається в море, яке сповиває землю, як яечний білок оточує жовток. Під землею ж є інший світ, і коли настає день, у нас буває ніч. Коли згодом сонце підходить до сходу, то, за Божим велінням, його підіймають тисяча чортів, бо саме воно своєю силою вийти з того світу не може, до того ж сонце зовсім обпалює їх, і вони, ледве живі, відразу ж кидаються у річку і, вимахуючи руками, щезають. З тієї тисячі крапель, які обтрушують при цьому зі своїх рук чорти, народжується нова тисяча чортів; вони також підіймають сонце, обпалюються, кидаються в річку і, зникаючи самі, плодять натомість нових. Ось чому нерозважно чинять ті, хто, вмиваючись, стріпує руками, тому що скільки впаде при цьому крапель, стільки народиться на світі чортів.

В одному селі, розповідають у Вінницькому повіті, був дім, в якому ніхто не міг жити, тому що там оселився диявол. У тому ж селі жив убогий чоловік, такий убогий, що в нього не було навіть власного притулку. Пішов злидар до пана, якому належав дім, і став просити дозволу там оселитися. Панові було байдуже, і він дозволив. Бідняк з радістю пішов у ту домівку і при вході мовив:

– День добрий, пане-господарю!

– Здрастуй, – відказав чорт, вийшовши з кутка.

– Прийміть мене в компанію.

– А що ж, можна; лиш скажи своїй жінці, щоб вона ніколи не займала нічим ось цього кутка, – тоді тобі буде добре.

І справді, прожив злидар у тій домівці чимало часу, і велося йому непогано. Не раз показував йому чорт своє добро, гроші, на яких завжди сидів.

Якось чорт і каже йому:

– Надійшла моя черга викочувати сонце, і не знаю, чи повернуся назад, бо нас там багатьох воно обпалює; коли загину, то пришлю свого товариша сповістити, що мене вже більше нема на світі.

І пішов. Багато сплигло часу, а чорта все нема й нема. Якось приходить під вікно інший чорт і каже:

– День добрий!

– Дай, Боже, здоров'я, пане! – відповідає злидар.

Тоді чорт каже:

– Якщо він був твоїм паном, то бувай же здоров: тепер уже все твоє, що лишилось в оселі, бо твого пана спалило сонце.

Сонцева хата

Жили собі чоловік із жінкою, і було в них двоє дітей – син і донька. Донька була така красуня, що вродливішої за неї в усьому світі не знайти. Сонце, як тільки вгледіло її, відразу ж уночі і вкрало собі в дружини. Брат прокинувся і, коли впевнився, що сестри немає, не гаючись узяв торбину і пішов туди, де сонце заходить, щоб відняти у нього сестру. Йде він та йде. Коли не стало в нього хліба, він зайшов до одного чоловіка й каже:

– Дайте подорожньому кусень хліба.

– Нажни копу жита, тоді дам тобі цілу хлібину, а коли не нажнеш, то й шматка не дам.

Ось він пішов на поле; жав, жав та не нажав ще й трьох снопів, а Сонце взяло та й зайшло.

Господар і каже:

– Ну, якщо так, то не дам я тобі хліба.

Пішов брат голодний. Заходить до мірошника, випрохав у того макітру борошна і поніс, щоб продати, а Вітер узяв та й розвіяв борошно. Заплакав брат і пішов далі. Йде, йде – приліг одпочити та й заснув, а Мороз узяв і відморозив йому пальця. Прокинувся брат, заплакав і пішов собі далі... Приходить туди, де заходить Сонце, а назустріч йому сестра.

– Де б мені сховати тебе, – каже сестра, – бо коли прийде Сонце, воно тебе спече.

Взяла та й пустила його в льох. Тільки-но вона повернулася до хати, аж з'являється додому Сонце. Скинуло свої шати, повісило їх на погрібнику і також заходить до хати. Сестра питає:

– А шати ти де поділо?

– Повісило на погрібнику, – відповідає Сонце.

– Там у льоху мій брат, він до цього часу вже спікся!

Побігла туди, дивиться – брат уже ледь-ледь дихає. Сестра облила його водою; він ожив і пішов із сестрою в хату до Сонця. Бачить – за столом сидить Сонце, а на лежанці – Сонцева мати, така губата... Привітався брат із Сонцем, пообідав там чи повечеряв, а Сонце й каже:

– Час уже мені сходити, та я втомилося – хіба ти йди замість мене?..

Одягнув брат Сонцеві шати, виліз драбиною на небо і зламав після того драбину. Йде та йде він небом, коли приходить на те місце, де Сонце снідає. Сів він, наївся, напився; тоді потрошив полумиски й склянки та й пішов далі. Йде та йде, коли зустрічає Вітра. Як ухопить його за чуба, та навкіл себе, та як став бити, примовляючи:

– Ось тобі борошно! Ось тобі борошно!

Вітер давай кричати й дмухати і надмухав таку хмару, що й Господи! Схопилася буря і стала кушпелити. Брат злякався і відпустив Вітра. Буря тоді вщухла, і брат пішов собі далі. Приходить на полудень, а там стоїть золоте крісло, де Сонце спочиває, і стіл з різними наїдками і напоями. Він сів, наївся, напився, ліг одпочив і пішов собі далі. Йде та йде, коли зустрічає Мороза. Як ухопить його за чуба та ну його бити; Мороз просився-просився, нарешті, вирвався і втік. Брат вилаяв його і пішов далі. Приходить на захід сонця, а там стоїть драбина, якою Сонце спускається на землю. Брат спустився на землю, поламав і цю драбину. Після того пішов він до Сонцевої хати, скинув із себе шати і питає сестру:

– Де Сонце?

– Спить, – відповідає сестра.

– Ну, то тікаймо!

Коли Сонце прокинулося, побачило, що їх нема, розгнівалось і хутчій на небо, щоб настав день. Прибігає до драбини, а драбина, виявляється, зламана. Сонце поки стало її лагодити, то вже й обідати час, а воно все ще не сходить; люди вельми дивуються. Нарешті, якось полагодило драбину, вилізло на небо, дивиться, а їсти нічого: все порозливано, порозбивано. Пішло воно далі. Приходить на полудень, – коли й там те ж саме. Пішло воно далі, зустрічає Вітра.

– Хто це накоїв таке? – питає Сонце.

– А це той, що йшов замість вас, – відповідає Вітер, – та ще й мене побив, і Мороза побив.

Сонце давай тоді сварити брата. Приходить на захід – коли ніяк злізти. Сонце давай волати щосили. Почула мати його, при-лагодила якось драбину, і воно, нарешті, злізло.

– Ну й хитрий же, чортів син! – каже. – Накоїв він мені такого, що тепер не з’являтимусь на люди цілий тиждень.

Полізло на небо й попросило Вітра, а він як нагнав хмару, як почав періщити дощ, а Мороз як притиснув – стало так зимно, що померзли ягнята... Та вже якась відьма зробила так, що вщух дощ, тому що її ягнята померзли.

Зорі

Зорі – це діти сонця, уособлювані в образі маленьких хлопчиків. Вони створені Богом для освітлення землі і влаштовані так, що вільно можуть переходити з одного місця на інше. Зорі нерозривно пов'язані з людиною. Тільки-но хтось народжується, Бог відразу ж запалює на небі його свічу у вигляді нової зорі.

Скільки душ живе на землі, стільки й свічок (зірок) горить на небі. Якщо людина веде добродійне життя, то її свіча-зоря горить на небі ясным, чистим світлом; а коли вона веде негоже життя, то її свіча-зоря горить тьмяним, слабким світлом.

Зорі утворюють сузір'я, а їх наш народ називає відповідно до форми, яку вони утворюють: «Віз» (Велика Ведмедиця), «Квочка» (Плеяди), «Чепіга» (Гіади), «Дівка воду несе» (Орел), «Пасіка» (Мала Ведмедиця), «Хрест» (Лебідь), «Волосожар» (Волосся Вероніки), «Світова» та «Вечірня зірниця» (Венера) та деякі інші.

Чумацький Шлях вважали дорогою в Єрусалим. Хто лиш іде до Єрусалима, мусить обрати для себе дороговказом Чумацький Шлях і ніколи не зіб'ється на манівці.

Падучі зорі – це душі людей, які помирають; відьми крадуть їх, щоб потім ними чарувати: на чий двір упаде зірка, там неодмінно буде небіжчик – помре дитина. По смерті людини зоря її падає навстріч душі, що відходить; той, хто помітив падучу зірку, хреститься і вимовляє тричі «амінь».

Грім і блискавка

Грім буває тоді, коли пророк Ілля і архістратиг Михаїл ведуть війну з чортом, який дразнить Бога, через що Бог і намагається вбити його, зібравши перед тим хмари. Бог, Ілля та Михаїл стріляють у Сатану. Куди б'є грім, там і сховався чорт; а коли грім уразить людину, то тоді чорт сховався під ту людину.

Чорти від переслідування переховуються в оселях, церквах і в живих істотах; але стріла Михаїла вражає їх нещадно навіть у церкві під престолом і всередині людини. До того ж убитій через чорта громом людині прощаються вчинені нею гріхи.

Під час грози не можна їсти і взагалі відкривати рота, щоб не дати змоги проникнути туди чорту; не слід також співати, бо, співаючи, людина веселить чорта, який весь час тоді в'ється навколо неї, і ось грім, маючи намір убити чорта, вбиває разом з ним і того, хто співає, бо чорт устигає сховатися під нього.

Якщо гроза застане когось у дорозі, то треба зійти з дороги і йти або їхати узбіччям, бо в цей час «враг» крутиться по дорозі вихором, і грім може вбити замість нього ту людину, котра йде або їде дорогою. Особливо не слід ставати й сідати під скелі, де найзручніше переховуватися чортові від переслідування, бо громові стріли відскакують від каміння.

Так само під час грози не слід стояти під дубом чи вербою, де є житло чорта і куди він найчастіше ховається від грози. Коли грім ударить у дерево і запалить його, це означає, що чорта вбито, і звичайно він перетворюється у таких випадках на смолу, яку знаходять на місці спалених дерев.

За найнадійніший сховок людині під час грози може правити ліщина. Якось дуже давно диявол сказав Богові:

- Я сховаюсь так, що ти мене не вб'єш.
- Ні, вб'ю, – відповідає Бог.
- Я сховаюсь під людину! – каже диявол.
- А Я вб'ю й людину і за те дам їй царство небесне.

Диявол став перераховувати після того всі предмети, під які можна сховатися, та забув згадати про ліщину, чому під нею лиш і можна порятуватися від громової стріли.

Один мисливець проходив з рушницею поблизу величезної скелі. Була сильна гроза. Пішов дощ, і мисливець сховався під навісом скелі. Тоді, коли гримів грім і спалахувала блискавка, диявол спокійнісінько сидів під навісом скелі; та тільки-но вщухало, він виходив з-під скелі, ставав догори ногами і починав дразнити Бога. Гримів грім, та від його удару диявол миттєво ховався під скелю і таким чином рятувався. Мисливець усе це бачив, але спочатку не наважувався вистрілити «в панича маленького, в камі-зельці, безп'ятого і з пазурами на руках». Довго дивився мисливець на витівки диявола, та, зрештою, вибравши слухну хвилину, вистрілив у «панича». Куля так і протяла того; та коли мисливець підійшов до місця, де перекидався диявол до прострілу, то побачив лише пролиту смолу. У цей час підлетів до мисливця архістратиг Михаїл з рушницею на плечах і став дякувати, пропонуючи дати йому все, чого він лиш забажає, за зроблену послугу. Мисливець попросив собі у винагороду рушницю, що була в Михаїла, бо дуже вже вона йому запала в око. Михаїл почав було відкриватися, кажучи, що рушниця його для мисливця зовсім непридатна. Та врешті-решт змушений був поступитись. Помінялись вони рушницями з такою умовою, що коли мисливцеві чомусь згодом не сподобається архістратигова рушниця, то він має право вимагати розміну. І став з того часу мисливець полювати з архістратиговою рушницею; що, бувало, не вгледить, усе вб'є без похибки, хоч би то був щонайменший звірок. Звуку пострілу з архістратигової рушниці зовсім не можна було відрізнити від звуку грому.

У селі, де жив мисливець, був великий ставок. Вийшов якось мисливець на ставок полювати і бачить зграю диких качок. Прицілювся, вистрілив – і вбив усіх до одної. Зібравши качок, він пішов до поміщика того села.

– Де ти набрав стільки дичини? – питає поміщик.

– Настріляв на вашому ставку! – відповідає мисливець.

Поміщик нізащо не хотів вірити, побачивши таку величезну кількість качок, і питає:

– А в який час дня ти стріляв?

Мисливець відповів.

– Так, – сказав поміщик, – якраз саме в той час я чув удар грому.

Звідтоді мисливець став боятися архістратигової рушниці і пішов на умовлене місце, щоб розмінятися. Архістратиг Михаїл погодився. Мисливець, узявши свою рушницю, відразу ж пішов на полювання і побачив, що тепер і його рушниця стала незрівнянно кращою, ніж була раніше.

Звідки взялася кропива

У великому лісі жив старий лісник з донькою-красунею Марусею. Батько щодня ходив на полювання, а дочка займалася хатніми роботами. Чи сидить під вікном за роботою, чи збирає в лісі хмиз, чи йде до річки по воду – дзвінка пісня скрізь видає її присутність. Веселий сміх Марусі також нерідко порушував тишу темного лісу. І сподобалась красуня Маруся водяному вужу, який жив за рікою, в озері. Тільки-но підходила до річки Маруся, відразу ж на протилежному березі з'являвся парубок і слухав співи Марусі, не зводячи з неї очей. Спочатку Маруся, як тільки вгледить, бувало, незнайомця, відразу замовкала; та оскільки він завжди починав благати її співати далі, то Марусі несила було відмовити йому в цьому, і потім, непомітно для себе самої, почала чимдалі частіше приходити до ріки не лише по воду, але і з роботою і подовгу просиджувати на березі.

Маруся розгледіла, що незнайомиць стрункий, молодий і гарний; лише якийсь незрозумілий смуток помічала вона і в словах, і в поглядах його. Проминула весна, і літо було вже на спаді. Якось до старого лісника, в його скромну хатину ввійшов розкішно вдягнений молодик з товаришами, такими ж, як і він, і став просити руки красуні Марусі. При цьому він назвався володарем озера і лук довкола. Лісник дякував за честь, та не бажав розлучатися з єдиною дочкою, а тим паче – видавати її заміж за людину, зовсім йому невідому. Та коли Маруся пояснила батькові, що вона вже давно знайома з парубком і давно любить його, лісник змушений був прийняти освідчення незнайомця і відпустити з ним свою доньку, бо це було ще тоді, коли шлюб не освячувався церквою, а вершився лише з благословення самих батьків. Діставши благословення, молодий і молода сіли в чудову карету і в супроводі почту поїхали з подвір'я старого. Лісник зі сльозами на очах проводжав свою красуню Марусю аж до воріт і тоді, востаннє поцілувавши та благословивши її, голосно заридав, дивлячись услід кареті, яка швидко несла вдалеч його єдиний скарб. Карета незабаром підїхала до ріки. Молодий цьвохнув – і на ріці з'явився гарний міст із залізними поручнями. Переїхали на той берег. Знову цьвохнув наречений – і мосту наче й не було. Ось і озеро. Карета, не зупиняючись, вїхала в озеро і занурилася на дно.

Маруся опинилася у дивовижному кришталевому палаці, що палахкотів усіма кольорами райдуги. Маруся прожила в цьому підводному палаці з чоловіком-вужем декілька років щасливо і мала вже двох дітей – хлопчика Василька та дівчинку Горпинку. Схотілося якось Марусі навідати свого старого батька. Довго не давав згоди вуж, щоб відпустити жінку з дітьми до тестя, та, нарешті, поступився перед її проханнями й сльозами, взявши при тому наперед із жінки клятву свято берегти його таємницю: не відкривати батькові, що чоловік її – вуж. Знову де не взявся чудовий екіпаж. Вуж із жінкою й дітьми посідали у нього і відразу ж опинилися на березі озера. Поїхали далі квітучим лугом до ріки і спинилися на березі її. Тут вуж вийшов з карети, нахилився над водою – і раптом перекинувся через ріку гарним дерев'яним мостом, яким Маруся з дітьми переїхала на той бік.

Підїжджаючи до рідної тихої хатинки, Маруся суворо-пресуворо наказала Васильку й Горпинці, щоб вони нізащо не відкривали дідові, хто їхній батько, не казали б, що їхній тато вуж, інакше з усіма ними станеться велике лихо. Старий лісник дуже зрадив, побачивши після стількох років розлуки свою улюблену доньку, та до того ж ще з онуком і онучкою. Розпитував про життя-буття, пригортав то її, то дітей і, пригортаючи, дорікав, що не спромоглися раніше навідати його. Маруся хвалилася батькові, що вони з чоловіком живуть у чудовому палаці, що чоловік її надзвичайно багатий, а головне – досі дуже любить її. Та тільки-но старий лісник починав розпитувати дочку про те, чи далеко від ріки їхній палац, бо ні про який палац поблизу ріки він ніколи не чув, як веселість відразу ж полишала Марусю і замість точних відповідей вона відмагалася непевним:

– Ні, недалеко, зовсім неподалік, – і поспішала змінити тему розмови. Це видалося лісникові підозрілим; він зрозумів, що тут криється якась таємниця, і вирішив вивідати її від онучат. По обіді, коли Маруся, на прохання батька, прилягла відпочити, лісник повів Василька й Горпинку в сад, почав пригощати їх різними фруктами і, пригортаючи, запитав Василька:

– Скажи мені, Васю, як ви в кареті переїхали через річку? Адже вона дуже глибока, ні мосту, ні порома на ній немає. Як же ви через неї переїхали?

– Тато зробив міст, ми й переїхали, – відповів Василько.

Та Горпинка заперечила:

– Ні, не так: тато ліг на воду і сам зробився мостом, а ми по татові й переїхали; він і зараз ще лежить мостом і чекає, поки ми переїдемо назад, на той бік ріки.

– Хто ж такий, Горпинонько, ваш тато, що сам зробився мостом?

Хоч Василько і зупиняв сестру і нагадував їй про заборону матері, та Горпинка захопилась своєю балачкою і все розповіла дідові: і де вони живуть, і хто їхній батько, і що він лежить зараз через річку гарним дерев'яним мостом. Дід розцілував онучку, обдарував дітей рум'яними яблуками і солодкими грушами, лишив їх бавитися в саду, а сам пішов у повітку, взяв гостру сокиру, попрямував до ріки і порубав міст на друзки. Погостювавши у батька до вечора, Маруся сіла з дітьми в карету, і вони швидко поїхали до мосту. Підїжджають до ріки – мосту немає, а на березі, де був міст, – о жах! – всюди кров. Зразу ж зрозуміла Маруся все.

– Хто ж із вас, діти, – чи ти, Васильку, чи ти, Горпинко, – розповів дідусеві, що батько ваш зробився мостом? Хто? – вигукнула, ридаючи, Маруся. – Що ж ви мовчите! Ти, Васю?

– Ні, мамо, я нічого не казав дідусеві, – відповів Василько крізь сльози.

– А, то, значить, це ти, Горпинко, зробила нас усіх нещасними? Ну, будь же ти за це кропивою! Нехай твою серцевину постійно так само точать черв'яки, як зараз моє серце точить люте горе! І завжди ти завдаватимеш людям пекучого болю, як зараз ти завдала його мені!.. А ти, мій милий Васильку, будь запашним васильком. Люди насолоджуватимуться твоїми пахощами і завжди триматимуть тебе у своїх оселях і в своїх церквах!

І ще дужче заридала Маруся і полетіла в ліс зозулею, а діти лишилися на березі рости: Василько – запашним васильком, а Горпинка – жалкою кропивою.

Звідки взялися Петрові батоги, або ж Цикорій

Ішов якось Спаситель з учнями Своїми з одного поселення в інше. І треба було проминути луки, на яких хлопчаки пасли овець. Побачивши Господа, пастушата кинули свої отари, побігли з батіжками на шлях, яким ішов Спаситель, і оточили його зусібіч, так що заважали йти далі. Гримнув на них апостол Петро, аби розступилися, але пастушата, не звертаючи жодної уваги на його гримання, й далі сікалися до Спасителя, цілували йому руки, ноги та краї одежі.

– Ось я вас! – знову гримнув на них апостол Петро і захопив було в одного з пастушків батіжок, якого той тримав у руках. Але пастушок, не випускаючи зі своїх рук батіжка, став плакати й виривати його з рук Петра. Той поступився перед хлопчиком, віддав його батіжок, а сам, нахилившись, зірвав бадилинку і, розмахуючи нею, раз у раз повторював:

– Геть з дороги, а то скуштуєте мого батіжка!

Пастушата з веселим сміхом розступилися й дали, нарешті, дорогу Спасителеві. Петро кинув тоді бадилинку, що була в нього в руках, і мовив жартома:

– А що? Либонь злякалися? Візьміть тепер собі й мій батіжок!

Хлопчаки підняли кинуту апостолом Петром рослину й назвали її Петровим батогом. А оскільки квіти в цієї рослини нагадують за своєю формою китицю, то й пастушата почали з тих пір прикрашати свої батіжки «махорками» (китицями) зі шкіри.

Квітень в гостях у Березня

Весняні місяці не живуть у мирі. Колись-то, кажуть, Березень кликав до себе в гості Квітня. Той і поїхав возом. Березень напустив на нього дощ. Місив, місив Квітень грязюку та й вернувся. Березень заморозив грязь і закидав снігом. Квітень зважився їхати саньми. Пішла розталь, ушкварив дощ, і Квітень знову вернувся. Тоді Квітень і хвалиться Травневі:

– Так і так, – каже, – двічі збирався до Березня в гості і ніяк не доїду: поїду возом – грязь заважає; поїду саньми – розталь не дає ходу.

Травень і навчає його:

– Як хочеш доїхати, бери, – каже, – віз і клади на нього сани і човен.

Зробив Квітень, як казав Травень, і махнув до Березня в гості. Березень напустив сніг, а той склав віз і човен на сани і поїхав далі; полив дощ: розлилася вода всюди, – той склав віз і сани в човен і знов поїхав.

Приїздить Квітень до Березня, а той і очі витріщив:

– Як ти, – каже, – зумів доїхати в таку лиху негоду?

– І не доїхав би вовіки, – каже Квітень, – та спасибі Травневі: навчив.

– Ну, стій же, Травню, я тобі крилечки вбгаю, – каже Березень.

З того часу між Березнем і Травнем немає ладу: що в Травні зацвіте або зросте ранне, то березневий мороз і вигубить.

Дніпро і Десна

Дніпро і Десна – це брат і сестра – були колись люди. Як вирости вони, батько і мати поблагословили їх у дорогу. Змовились вони вийти ранком і полягали спати. Десна любила спати і проспала ранок, а Дніпро проснувся на зорі, порозвертав гори, порозчищав гирла і зарив степами. Десна проснулась, аж брата немає. Вона пустила ворона вперед і побігла слідком.

Летить ворон і, як тільки нагонить Дніпра, всякий раз і крякне. Що поверне Десна до Дніпрового гирла, то він убік – і подався далі.

Багато разів Десна підвертала до Дніпра, багато разів повертав він убік (тому він такий і кручений). На ворона напав рябець і давай битися. Чи довго бились, чи ні – Дніпро побіг до моря. Як почула Десна від ворона, що Дніпро далеко, прихилилась до брата і злилась з його гирлами.

Тепер вона тече лівою стороною, а Дніпро правою. Де є острови і скелі серед річки, там розходиться Дніпро з Десною. Як ясний день, то видно, де Дніпро, а де Десна: в Дніпрі синя вода, а в Десні мов жовта; Десна тече тихо, Дніпро – прудко. Про Дніпро і Десну є пісня:

*Десна Дніпру рідна сестра,
Десна Дніпра спереджала,
Гори, кряжі становила,
Дніпра-брата не спинила;
Ще ї ворона посилала,
А в Києві в Дніпр упала...
Жалується Лиман морю,
Що Дніпр узяв свою волю,
Свої гирла прочищає,
Лиман-море засипає...*

Птах Кук

Це такий велетенський птах, що як розкриє крила, то вишир на шістнадцять кроків, а пера його завбільшки в дев'ять кроків.

Якось послав був один цар вивідників справдити, чи дійсно є такий птах, і привезли йому перо на сорок п'ядей, а грубе на півтретя ліктя. Не схожий він до жодного птаха, окрім того, що літає. Ніс у нього, як найбільший човен. А ноги має такі, що два дуби з коренями вириває. І має око одне, як цебер завбільшки.

І був то птах, який пожер велетнів. І саме Господь послав його на землю, щоб він винищив велетнів. Велетні намагалися вбити Кука, стріляли в нього із велетенських луків, шпурляли в нього скелями, але птах відбивався від них, як від піщинок.

Кук жив ще до потопу і був першим царем над усіма птахами. Але цар із нього був поганий, бо він жер своїх підданих. Сова заганяла йому птахів у розкритий дзьоб. Кук слухався жінки, і жінка йому нараяла, аби зібрав усіх пташок, повбивав їх і зробив з їхніх кісток гніздо.

Коли ж позліталися усі птахи, то не виявилось крука, і птахи два дні без їжі сиділи та чекали на нього. Врешті третього дня крук прилетів і пояснив, що літав світами, роззираючись, чого більше – гір чи долин.

– І чого ж більше? – поцікавився Кук.

– Долин.

– Брешеш, має бути порівну.

– Долин більше, бо я і ту гору за долину рахую, де вода стоїть.

Кук відпустив птахів на пошуки харчів і звелів зібратися наступного дня. Але і наступного дня не з'явився крук, а прилетів аж на третій і сказав, що рахував, якого дерева більше – сухого чи зеленого.

– І якого більше? – спитав Кук.

– Сухого.

– Брешеш, – не повірив Кук. – Має бути порівну.

– Але я рахував за сухе і те, в якого бодай одна гілка засохла.

І знову Кук відпустив птахів на пошуки харчів та звелів їм зібратися завтра. І знову крук пропав, чекали його два дні, доки він не прилетів і не сказав, що цього разу рахував чоловіків і жінок.

– І кого ж було більше? – спитав Кук.

– Жінок.

– Брешеш! – заперечив Кук.

– Жінок більше, – стояв на своєму крук. – Бо я і того чоловіка за жінку рахую, котрий своєї жінки слухається.

Тільки зараз Кук зрозумів свою помилку і відпустив птаство.

Але так сталося, що птахи довідалися про наміри Кука і вирішили вибрати нового царя, а старого вбити. Убити Кука зголосився Сокіл, але при одній умові – що Кука хтось виманить на дерево.

І тут виявилось, що Кук жив у норі під горою, на вершині якої ріс розлогий дуб, але Кук дуже рідко злітав на дерева. Птахи попросили Зозулю, щоб вона виманила його. Але Зозуля саме сиділа на яйцях і не могла відлучитися. Птахи обіцяли висидіти яйця за неї. Якби ж то вони здогадувалися, що їм це доведеться робити вічно!

Отже, Зозуля підлетіла до норі та почала дрочитися з Куком.

– Куку! Куку!

Кук розсердився, виліз із нори, а вона шуг на дуба. Кук знову сховався в нору. Так вона його зачіпала доти, доки він таки не помчався за нею навздогін і не злетів на дуба. У ту ж мить кинувся на нього каменем Сокіл та забив його.

Кук упав з дерева, і хоч лежав непорушно, але птахи боялися підступити ближче. Тоді підлетіла Зозуля і стала кукати, але Кук не відзивався. Врешті вона сіла біля нього і засміялася:
– Хи-хи!.. Куку по Куку!

Птахи вибрали королем Сокола. А Зозулині яйця відтоді мусять висиджувати інші птахи.

Страхопуд

На Закарпатті, біля гори Петрос, жив у глибокій норі Страхопуд.

Це велетенське чудовисько було подібним водночас і до людини, і до звірини. Голову мав людську, але величезну, як у здорового вола. А писок – як у ведмедя, а тіло заросле шерстю. Ходило страховище і на чотирьох, і на двох ногах.

Страхопуд любив вилазити зі своєї нори, спускатися до села, сісти на ґруні й спостерігати за людьми. Коли ж він голоднів, то так ревів, що земля дрижала, дерева тремтіли і листя сипалося. Від страху люди втікали, ховалися, щоб їх страховище не бачило.

А Страхопуд ревів і ревів:

– Я голо-о-о-ден!

І мусили люди щоп'ятої доби віддавати йому якусь худобу; аж ось настав такий час, що худоби забракло – вже все пожер Страхопуд. І тоді до нього пішло двоє дітей-близнюків, хлопчик і дівчинка. І поки дівчинка, зійшовши на одну гору, відвертала Страхопудову увагу, хлопчик з другої гори розстріляв його з лука. В останньому передсмертному пориві потвора досягла дівчинку і вбила.

Люди спалили потвору, а гори на честь дітей назвали Петрос і Близниця.

Морські люди

Коли переводив Мойсей народ єврейський через Чермне (Червоне) море, під час утечі євреїв з Єгипту, Бог звелів йому махнути на воду рукою. Мойсей махнув – і води розійшлися в обидва боки, звільняючи рівну дорогу на протилежний берег. Щойно тільки євреї вийшли з дна моря, як наспіли «фараони» (тобто єгиптяни) і собі кинулися бігти дном моря. Як уже вони були посередині, Бог прорік до Мойсея: «Махни рукою на море!» Мойсей махнув. Води зімкнулися, і від «фараонів» не лишилося й сліду.

Люди фараонові перетворилися на риб з головами людськими. І коні, і зброя перетворилися на риб, і на рибах з коней шерсть кінська, і шкура на них завтовшки з палець.

Півриби-півжінки, що живуть у морі, називаються мемозина-ми. Вони мають великі перса і чудове волосся, вродливі й наділені знадливим голосом, дуже гарно співають та так, що море затихає і не хвилює, а люди можуть заслухатися навіки. Їм приписують створення всіх відомих у народі пісень і казок. Склавши нову пісню, вони записують її на камені і кидають на берег. Там само розповідається про моряка, що був очевидцем саме такого випадку: «Оце, – каже, – п'ють горілку бурлаки, а на камінь дивляться. П'ють і дивляться, а потім давай співають бурлацьких...»

По суботах, коли зазвичай грає море, на поверхню його випливають «морські люди» й починають співати різних пісень, а чумаки стоять у цей час на березі й навчаються від них, а потім розвозять всюди по містах і селах.

Часто траплялося, що мемозини своїм співом присипляли цілі кораблі – геть уся корабельна залага поринала в глибокий сон, і тоді вони перекидали корабель або виводили на скелі й кидали напризволяще. Відігнати їх вдавалося тільки гарматними пострілами.

Бог для них і їжу особливу призначив. Чоловіки-фараони інколи виходять на берег і марширують закуті в залізо, а зброя їхня аж ряхтить від сонця.

Морські люди з нетерпінням чекають, коли настане кінець світу. Під час шторму вони вистрибують з води і, переслідуючи корабель, весь час питають:

– Чи скоро настане кінець світу?

Бувалі морці на те відповідають:

– Вчора світ скінчився! Вчора!

Впіймати Морську людину дуже важко, бо вона здатна перерізати хвостом будь-яку сіть. Одного такого були впіймали і три дні тримали у шапку. Він сидів, скулившись і витріщивши очі, та коли врешті випустили його в море, він почав стрибати й плескати в долоні.

Святий Юрій та бідний вовк

Вув собі бідний вовк, що трохи не здох з голоду: ніде нічого не піймає. От і пішов до святого Юрія, котрий звірами порядкує, просити їжі. Приходить до нього та приставився таким бідним, таким бідним, ще гірше, ніж був.

– Святий Юрію, – каже, – милостивий, дай чого їсти, бо пропаду з голоду.

– А чого тобі їсти?

– Чого дай, то дай.

– Отам на луках пасеться попова кобила, вона ніяк не підбіжить, оту й з'їж.

От вовк мерщій від святого – трюх-трюх – так біжить! Та до кобили:

– Здорова була, кобило. Казав святий Юрій, щоб я тебе з'їв.

– Що ж ти таке, що ти мене будеш їсти?

– Вовк! – каже.

– Та брешеш, – собака.

– Йй-богу, – каже, – вовк.

– Ну, коли ж ти вовк, то з чого ж ти починатимеш мене їсти?

– А з голови.

– Е, вовчику, – каже, – вовчику. Коли вже ти наважився мене з'їсти, то починай з хвоста.

Поки доїси до середини, – а я все буду пастись, – та й доситішаю. Тоді ти й закусиш ситеньким.

– Чи так, то й так, – каже вовк.

Та зараз до хвоста. Як потягне за хвіст. А кобила як вихоне задом, як дасть копитами в пику... Вовк не знає вже, чи на сім, чи на тім світі. А кобила як дремене – аж курява встала. От вовк сидить собі та й думає: «Чи я не дурний, чи я не скажений, чому було не хватати за горло?!»

От він знов потяг до святого Юрія просити їжі.

– Святий Юрію, – каже, – милостивий. Дай хоч трохи попоїсти, а то опухну з голоду.

– Хіба, – каже святий Юрій, – тобі кобили мало?

Вовк лається:

– Хай, – каже, – з неї шкуру живцем на гамани злуплять. Не то не наївся, а мало пики не розбила...

– Ну, коли так, – каже святий Юрій, – то піди отам над яром такий ситий баран пасеться, то ти його й з'їж.

Пішов вовк. Баран пасеться над яром.

– Здоров, баране.

– Здоров.

– Казав святий Юрій, щоб я тебе з'їв.

– А що ти таке, що їстимеш мене?

– Вовк, – каже.

– Та брешеш, – собака.

– Ні, йй-богу, – каже, – вовк.

– А коли ж ти вовк, то як ти мене їстимеш?

– Як їстиму? З голови почну, та й увесь мій – не як.

– Е, вовчику, – каже, – вовчику. Коли вже наважив мене з'їсти, то стань краще он там над яром і рот роззяв, а я сам так туди й ускочу.

– Ставаймо, – каже вовк.

От став він якраз над кручею – така круча! Роззявив рот, так тая паща аж зяє: от би проковтнув. А баран як розженеться, як вчистить у лоб! Вовк – беркиць у яр... Добре наївся. Сів тоді сердега та й плаче:

– Чи я не дурний, чи я не скажений... Чи то видано, щоб живе м'ясо та само у рот ускочило?...

Думав-думав та й пішов знову просить їжі до святого Юрія.

– Святий Юрію, – каже, – милостивий. Чого дай, то дай попоїсти, а то пропаду з голоду.

Святий Юрій каже:

– Такий з тебе їдець. Тобі якби само в рот ускочило... Та вже що з тобою робити: піди, там чоловік по дорозі згубив сало – то й твоє, воно нікуди не втече.

Послухав вовк, прийшов на місце – аж лежить сало. Він сів та й думає:

«Добре, з'їм я його. Але ж воно солоне – пити захочеться. Піду спершу нап'юся, а тоді вже й з'їм».

Пішов. Поки там до річки та од річки, а чоловік оглядівся, що нема сала, – повернувся – коли воно лежить. Узав те сало. Приходить вовк – нема сала. От сів та й плаче:

– Чи я не дурний, чи я не скажений. Хто таки не ївши п'є.

Сидів-сидів, а їсти аж-аж-аж... Йде знову до святого просити їжі.

– Святий Юрію, – каже, – милостивий! Чого дай, то дай попоїсти, а то віку не доживу.

– Та й набрид же ти, – каже, – з тією їжею. Та що вже з тобою говорити, піди, там, недалеко від села, пасеться свиня, – оту й з'їж.

Пішов.

– Здоров, свине.

– Здоров.

– Казав святий Юрій, щоб я тебе з'їв.

– А що ти таке, що ти будеш мене їсти?

– Вовк!

– Брешеш, – собака.

– Ні, – каже, – вовк.

– Хіба ж, – каже, – вовкові їсти нічого?

– Нічого, – каже.

– Коли ж, – каже, – нічого, то сідай на мене, я тебе повезу на село. У нас тепер вибирають усяке начальство, – може, й тебе виберуть.

– Чи так, то й так. Вези.

Сів на свиню. Прибіга в село, а свиня як закувіка – аж вовк перелякався.

– Чого се ти, – каже, – кричиш?

– Та це ж я, – каже, – скликаю громаду, щоб тебе швидше вибрали за начальство.

Коли це люди як сунуть з хат з кочергами, з рогачами, з лопатами... Хто що запопав. У вовка аж дух сперло од страху. От він потихеньку до свині:

– Скажи, чого це так багато народу біжить?

– Та це ж, – каже, – для тебе.

От народ як зсадив вовка, як почав періщити, то вже йому й їсти перехотілося – насилу живий вирвався.

Як дремене, та прямо до святого Юрія.

– Святий Юрію, – каже, – милостивий. Дай чого-небудь хоч крихітку попоїсти, а то от-от кінець віку.

Святий Юрій каже:

– Піди, там он іде кравець. Нападеш на нього та й поживишся.

Ледве потопавав вовк. Перестріва на дорозі кравця:

– Здоров, чоловіче.

– Здоров.

– Казав святий Юрій, щоб я тебе з'їв.

– А що ти таке, що станеш мене їсти?

– Вовк, – каже.

– Брешеш, – собака.

– Ні, – каже, – їй-богу вовк.

– Та й малий же ти з біса. Ану, давай я тебе поміряю.

Та як укрутить у хвіст руку – і давай міряти аршином! Міряв його, міряв – уже тому вовкові й дихати не хочеться, а він усе міряє. Та приказує:

– Аршин вздовж, аршин впоперек!

Доти міряв, поки й хвіст у руці зостався. Вовк як чкурне! Та годі вже до святого Юрія, побіг до вовків:

– Вовчики-братики, таке й таке лихо.

Вони давай гнатися, давай гнатися за тим кравцем. Що тут у світі робить? Той бачить – біда. Аж стоїть дерево. Він на те дерево: заліз аж на саму верховину. А вовки так те дерево й обступили та аж зубами клацають... Куций і каже:

– От як ми зробимо: я стану насподі, а ви всі на мене, усі на мене, один зверх другого, аж поки досягнемо вражого сина...

Стали вони один зверх одного – така драбина. От уже одному вовкові стати і кравця дістати. Кравець бачить, що непереливки, та й каже:

– Понюхаю хоч наслідок табаки.

Тільки-но понюхав, та як чхне:

– Апчхи!

А спідньому вчулося, що той верхнього міря та каже: «аршин!» Та як пирсне відтіля, а вовки як посиплються наниз, та драла...

Зліз тоді кравець з дерева та й пішов собі безпечно додому. Живе собі з молодичею та їсть книші з паляницею. І я там був, мед-пиво пив, по бороді текло, а в рот не попало. От вам і казка, а мені бубликів в'язка, мені колосок, а вам грошей мішок.

Літописні легенди

Святий Андрій на київських горах

Андрій навчав у Синопі. Коли прийшов до Корсуня, дізнався, що неподалік Дніпрове гирло. І рушив у Дніпрове гирло. Звідти поплив угору по Дніпрі та принагідно прийшов і став під горами на його березі. Вставши вранці, сказав до учнів, що були з ним:

– Чи бачите ці гори? На цих горах возсіяє благодать Божа і буде великий город, і Бог збудує багато церков.

І піднявся на ці гори, поблагословив їх і поставив хрест, і, помолившись Богові, зійшов із цієї гори, де опісля був Київ. І поплив угору Дніпром.

Заснування Києва

Були три брати: один на ім'я Кий, другий Щек, а третій Хо-рив, і їх сестра Либідь. Кий жив на горі, де сьогодні спуск Боричів, Щек жив на горі, що сьогодні зветься Щекавиця, а Хорив на третій горі, яка назвалася Хоревиця.

Вони побудували місто в ім'я свого найстаршого брата і назвали його Київ. Навколо града був ліс і великий бір; вони ловили в ньому звірів. Були-бо мудрі й розумні. Називались полянами, а від них походять поляни в Києві і донині.

А деякі, нетямущі, говорили, що Кий був перевізником, бо біля Києва був перевіз тоді з того боку Дніпра; тому й казали: на перевіз на Київ. Якби Кий був перевізником, то не ходив би до Царго-рода. Але цей Кий княжив у своєму роді.

Обри й дуліби

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.